

ХУДОЖНІ ОСОБЛИВОСТІ НОВЕЛИ В. ВИННИЧЕНКА «МОМЕНТ (ІЗ ОПОВІДАНИЙ ТЮРЕМНОЇ ШЕХЕРЕЗАДИ)»

Анотація. У статті зроблено спробу проаналізувати жанрові, сюжетно-композиційні особливості новели В. Винниченка «Момент». Вказано, що у художньому творі виклад ведеться від першої особи, а оповідач – один із тих, хто слухав цікаву історію в'язня. Доведено, що підзаголовок твору «Із оповідацій тюремної Шехерезади» породжує у читача додаткові асоціації. Композиція «Моменту» сконструйована таким чином, що на перший план завжди потрапляє двоє героїв. Важливу роль відіграють символічні образи природи.

Винниченкова техніка письма характеризується не тільки фіксацією зорових, звукових деталей, а пережитих почуттів та емоцій. З'ясовано, що стосунки людини та природи в новелі суголосні із тими, які митець пропагував у «Конкордизмі». Вказано, що за твором В. Винниченка «Момент» знято фільм, а Київська академічна майстерня театрального мистецтва «Сузір'я» поставила монодраму «Момент кохання».

Ключові слова: жанр, композиція, імпресіонізм, асоціації, кольористика, конкордизм, монодрама.

Постановка наукової проблеми та її значення. Довгий час на ім'я В. Винниченка було накладено ідеологічне табу, а його літературний доробок залишався недоступним для українського читача. Тільки наприкінці 80-х років ХХ століття ця важлива постать знову повернулася у мистецький контекст. До цього процесу чимало зусиль доклали І. Дзевєрін, М. Жулинський, В. Панченко, П. Федченко. Доволі часто літературознавці намагаються потрактувати доробок письменника крізь призму філософських ідей, прикладом служать наукові праці Т. Гундорової, С. Михиди, Л. Мороз. Об'єктом нашої розвідки стала малодосліджена новела В. Винниченка «Момент», що й зумовлює актуальність статті. Нашою метою є вивчення художніх особливостей твору, який включений до шкільної програми. Із мети випливають наступні завдання:

- проаналізувати жанрові особливості тексту;
- виявити і проаналізувати специфіку стильової манери автора;
- з'ясувати ключові проблеми, які піднімає письменник;
- проаналізувати засоби характеротворення.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Творчість В. Винниченка прийнято поділяти на два періоди: перший охоплює тексти написані до 1905 року, а другий називають пореволюційним. Новела «Момент» вперше була видана у 1910 році. Критики стверджують, що у цей час митець перебував на вершині літературної популярності й «розбудовував свою лабораторію психологічного аналізу» [7, с. 43].

Підзаголовок твору «Із оповідацій тюремної Шехерезади» породжує у читача додаткові асоціації. Наприклад, Шехерезада із «Тисяча і одної ночі», щоб врятувати собі життя, розказувала королеві цікаві казки, не закінчуючи їх, а пере-

плітаючи між собою так, що один текст служив своєрідною рамкою для іншого. Коли в перській імперії слово «шахр» означало держава або окреме місто, а «азад» трактувалося як «вільний», то у творі В. Винниченка Шехерезада – це в'язень, який розважає співкамерників своїми історіями. Сам письменник неодноразово перебував у в'язниці за політичну діяльність, тому добре знав специфіку тюремного життя.

Розповідь у «Моменті» ведеться від першої особи, а оповідач – один із тих, хто слухав цікаву історію в'язня. Шехерезада згадує незвичний випадок із власного життя: незаконний перетин кордону з молодою жінкою – панною Мусею. Письменник не подає справжнього імені головного героя. На думку дівчини, яка випадково трапилася на життєвому шляху Шехерезади, ім'я, як таке, немає жодного значення. Своє ймення «Муся» вона озвучує тільки тоді, коли усвідомлює небезпеку смерті і просить повідомити рідних, якщо це станеться. Жіноче ім'я Марія, яке із давньоєврейської перекладається як кохана, гірка або уперта, подано у зменшено-пестливому тоні – Муся. В образі головної героїні реалізувалися усі три значенні відтінки її ймення: Шехерезада, закохавшись у дівчину, переживає гіркоту втрати від того, що Муся пропонує назавжди розстатися, проте не може нічого змінити.

Автор чітко окреслює часові рамки знакової події. Вказівка не те, що все відбувалося навесні, налаштовує реципієнта на ліричний настрій: «Ви ще пам'ятаєте, що то таке весна? Пам'ятаєте небо, синє, глибоке, далеке! Пам'ятаєте, як ляжеш в траву десь, закинеш руки за голову і глянеш у це небо, небо весни? Е!.. Ну, словом, було це навесні. Круг мене кохалося поле, шепотіло, цілувалось... З ким? А з небом, з вітром, з сонцем. Пахло ростом, народженням, щастям руху і життя, змістом суцього...» [3, с. 204]. Символічні

образи природи – поля, лісу, є амбівалентними, адже служать втіленням ворожої стихії у момент небезпеки та свободи у момент щастя. Світу людей протиставляються комашки, які живуть без суспільних обмежень і загальноприйнятих норм. Деталізовані описи природи дали підстави критикам називати цей твір оповіданням. Проте напруженість подій, несподівана розв'язка, акцентування на почуттях вказують на те, що «Момент» є новелою.

Композиція «Моменту» сконструйована таким чином, що на перший план завжди потрапляє двоє героїв. Спочатку це контрабандист Семен Пустун і Шехерезада, що їдуть на возі; далі – Муся й Шехерезада, які переховуються у повітці у той час, коли Семен Пустун і його сусід говорять про обшук; Муся й Шехерезада, які, перегинаючи кордон, опиняються в лісі.

Читає розуміє, що втеча героїв за кордон зумовлена суспільно-політичною ситуацією, тому є вимушеним кроком. Письменник детально описує шлях, який головні герої проходять разом. Кордон виступає своєрідною межею між життям і смертю. Коли Шехерезада каже Семену Пустуну, що йому треба терміново перетнути кордон, то Семен попереджає, що чоловіка можуть убити. Спочатку Шехерезаді стає смішно, коли уявляє себе мертвим. Його рефлексії сповнені натуралістичними нотками: «...мені раптом стало страшенно смішно: я – мертвий. Ці мушки, Семенова спина, конячинка, на якій підстрибувала комічно і глупо якимось шлейка, Семенова шапка з прогризеним верхом і я – будучий мертвяк. Лежу десь, в якому-небудь яру дикому, порожньому, надо мною небо, на виску маленька чорна ранка, а над ранкою кружком сидять такі ж самі блискучі, зеленкуваті мушки й ніби ворожать, заглядаючи у неї, туди, всередину, де оселилась смерть» [3, с. 205]. Проте почуття головного героя різко змінюються, коли Муся питає про револьвер і просить у разі невдачі передати послання рідним: «Мусю вбито на кордоні. Вмерла так, як вмирають ті, що люблять життя» [3, с. 212]. Дівчина готова навіть застрелити себе, щоб тільки не потрапити до рук «стражників». Екстремальна ситуація, пов'язана із небезпекою перетину кордону, породжує у Шехерезади дивні почуття – йому хочеться пригорнути панну, захистити й урятувати її. На думку О. Ковальчука, у момент коли чоловік бере дівчину за руку, «нейтральні стосунки» переходять у розряд особистісних [6, с. 56]. Селянський одяг, який служить прикриттям, об'єднує головних героїв, руйнуючи будь-які станіві та соціальні розбіжності.

Після успішного перетину кордону під кулями, Шехерезада і його випадкова супутниця переживають неймовірну радість, щастя й любов. Хоча панна й цілує Шехерезаду, проте просить ніколи її не шукати, бо щастя – мить, і важливо його не споганити і не зруйнувати його.

У творі тісно переплелися імпресіоністичні, реалістичні та натуралістичні елементи, проте імпресіонізм домінує. Винниченкова техніка письма характеризується фіксацією зорових, звукових деталей, пережитих внутрішніх порухів та емоцій: «Рішуче, я знав її, – ми десь жили разом. Може, вона була колись веселою берізкою, а я вітром? Вона тремтіла листям, коли я співав їй в тихий вечір пісню вітра? Хто скаже, що ні?» [3, с. 211]. Назва твору вказує на те, що цінною є кожна мить життя. Чоловік і жінка, які випадково зустрілися і нічого не знають одне про одного, переживають момент щастя. Їх почуття передано через взаємопроникнення різних сфер мистецтва, зокрема літератури й живопису. Святослав Гординський назвав В. Винниченка «малюром далеко не аматорської міри» [1, с. 5]. Такої ж думки дотримувався й Пабло Пікассо. У новелі «Момент» автор сповна проявив себе не тільки як письменник, а й як художник, який дуже тонко відчував природу, вловлював її кольористичні, звукові тони та напівтони: «На блідих квіточках кущів діловито гуділи бджоли; тукав дятел десь вгорі; дві пташки, пурхаючи з гілки на гілку, подивлялись на нас і несподівано зливались в обіймах» [3, с. 213]. Стосунки людини та природи суголосні із тими, які митець пропагував у своєму «Конкордизмі»: людина має бути частинкою природи, підпорядковуватися її законам, тільки тоді віднайде душевний спокій, позбудеться конфліктів.

Автор протиставляє природу, її гармонію людській моралі, яка обтяжена умовностями: «Люблю я цей процес у лісі, в полі! Чистий він, не скалічений цими моральними людей, не заслинений лицемір'ям похоті, сильний, одвертий, простий. Люблю цих кузьок, пташок, цих маленьких, несвідомих протестантів проти лицемір'я старшого брата свого – людини» [3, с. 213].

На фоні природи Муся намагається пояснити головному героєві, що для того, щоб зберегти ідеальне почуття, потрібно назавжди розійтись. Муся розповідає Шехерезаді про те, що існують метелики, які «вмирають серед кохання», і вважає, що їм варто скористатися цією моделлю: «Наше кохання повинно вмерти зараз, щоб, як хтось сказав, ніколи не вмирати» [3, с. 217]. Головний герой переживає втрату, проте розуміє, що ця знакова зустріч могла б і не відбутися, тому вдячний Мусі за пережитий момент щастя: «Я схопив краї її сукні, поцілував і випустив». Коли чоловік залишається наодинці, то думає про щастя, яке спалахнуло тільки на мить. Цей момент він запам'ятав назавжди, ним живе, про нього розповідає співкамерникам у в'язниці. Згадуючи Мусю, герой зізнається: «Хто вона, де вона, й досі не знаю, але я завжди ношу її в душі» [3, с. 217]. На думку Н. Михальчук, цілком природньо, що спогади переносять героя у час, який асоціюється із коханням і відчуттям задоволення [див. 8, с. 43].

Головною ідеєю новели В. Винниченка «Момент» став заклик берегти незабутні миті щастя й любові, не обтяжуючи їх суспільними нормами і приписами. У «Конкордизмі» В. Винниченко закликав: «Будь чесним з собою, себто виводь на поверхню свідомості кожну підсвідому думку твою, кожне приховане почуття, не старайся з легкодухості, чи з надмірного егоїзму, чи страху загубити свої звички та втіхи лукавити з собою, не бійся бути правдивим і сміливим сам перед собою» [2, с. 125-126].

За твором В. Винниченка «Момент» знято фільм, а в 2010 році Київська академічна майстерня театрального мистецтва «Сузір'я» поставила моновиставу «Момент кохання» за постановкою Заслуженого артиста України Т. Жирка. За словами режисера, на створення вистави його надихнув Заслужений артист України Є. Нищук, який і виконує головну роль.

Режисер по-своєму трактує події новели В. Винниченка: в'язень перебуває у камері-одиночці, де розмовляє сам із собою, намагаючись не збожеволіти від самотності. Уже наступного дня його мають розстріляти, тому він згадає найприємніші миті свого життя. Критики вказують, що В. Винниченко майстерно зображує «протилежні типи ставлення до смерті: тих, хто живе «під знаком смерті», і тих, хто не задумується над нею» [5, с. 151]. Коли у художньому творі ми маємо слухачів-співкамерників, то в театральній постановці цю роль виконують глядачі, які чують розмову заглибленого у себе чоловіка. На сцені присутня тільки одна дійова особа, проте мультимедійні засоби дозволяють трансформувати дійсність, вивести на екран усе те, що осмислює головний герой. Музичний супровід вистави, про який подбав народний артист України Р. Гриньків, поглиблює емоційні переживання як героя, так і глядачів. З цією метою використано пісні С. Вакарчука «Така, як ти»

та А. Середи «Вийди, змучена людьми» (на слова Олександра Олесья).

Мультимедійні засоби допомагають легко занурюватися у минуле. Кінопроекція передає раптові зміни місця дії. Таким чином головний герой отримує можливість поглянути на минуле з погляду часу, власних переживань, категорій кольористики: сіро-чорний простір камери та яскраві барвисті кольори спогадів про мить щастя. Сценічні декорації будуються таким чином, щоб графічно й візуально проілюструвати проблему існування як зовнішніх, так і внутрішніх кордонів. Останні долати важче. С. Триколенко вказує, що хоча «у сучасному світі, здавалося б, вже не існує тих моральних обмежень, які описував Винниченко, але замість них постали інші, навіть міцніші та вищі мури кордонів – самотність у соціумі, заглибленість особистості у віртуальний світ та відчуженість від природи» [10, с. 124].

Висновки й перспективи подальшого дослідження. Герої Винниченкових творів, як прозових, так і драматичних, вирізняються тим, що утверджують власну філософію життя, прагнуть досягнути незалежності, відмовляються від суспільних приписів. Л. Голомб стверджувала, що «найбільші тріумфи Винниченка-художника пов'язані з тими творчими моментами, коли письменник іде не стільки за сконструйованою схемою, скільки за правдою характерів, даючи змогу кожному героєві виявити свою природну сутність, яка під впливом тих чи інших чинників із нездоланною стихійною силою вивільняється від фальшу й передсудів, від бруду нещирих відносин, тиску нестерпних обставин життя» [4, с. 153]. Письменник закликає читачів не боятися бути чесними із собою. Його мистецькі пошуки й досі викликають неоднозначні відгуки критиків, що вказує на перспективи подальших літературознавчих студій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Андрущенко Т. Невідома «мова» Винниченка / Т. Андрущенко. – День. – 2001. – 5 квітня. – С. 5. – Режим доступу : <https://day.kyiv.ua/uk/article/kultura/nevidoma-mova-vinnichenka>
2. Винниченко В. Конкордизм. Система будування щастя / В. Винниченко. – К. : Український письменник, 2011. – 342 с.
3. Винниченко В. Момент / В. Винниченко // Винниченко В. Записки Кирпатого Мефістофеля. – Харків : Фоліо, 2006. – С. 204-217.
4. Голомб Л. Володимир Винниченко: прагнення художнього синтезу / Л. Голомб // Вісник Таврійської фундації (Осередку вивчення української діаспори) : літературно-науковий збірник. – Київ-Херсон : Просвіта, 2006. – Вип. 2. – С. 145-154.
5. Історія української літератури. Кінець XIX-початок XX ст.: У 2 кн. : Підручник / За ред. О. Д. Гнідан. – Кн. 2. – К. : Либідь, 1994. – 496 с.
6. Ковальчук О. Щастя як проблема буття. Психологічний аналіз оповідань Володимира Винниченка / О. Ковальчук // Дивослово. – 2003. – № 3. – С. 56-57.
7. Кошова І. Творчий полілог (В. Винниченко і західноєвропейська література початку XX століття) / І. Кошова. – Слово і час. – 2002. – № 2. – С. 43-48.
8. Михальчук Н. Тілоцентричність у моделі художнього світу (оповідання В. Винниченка «Момент») / Н. Михальчук. – Слово і час. – 2002. – № 2. – С. 39-43.

9. Панченко В. Володимир Винниченко: Парадокси долі і творчості. Книга розвідок та мандрівок / В. Панченко – К. : Твім інтер, 2004. – 288 с.

10. Триколенко С. «Момент кохання» на сцені «Сузір'я» / С. Триколенко // Студії мистецтвознавчі. – 2012. – Ч. 3. – С. 124-130. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/StudM_2012_3_16.

N. Vivcharyk

*Artistic features peculiar to «The moment (from the stories of prison scheherazade)»,
the short story written by V. Vynnychenko*

Summary. The article attempts to analyze the genre, plot, and compositional characteristics of «The Moment», the short story by V. Vynnychenko. It is stated that this literary work uses first-person narrative, and the narrator is one of those who has listened to the interesting story of the prisoner. There is a proof that a subtitle of the literary work «From the Stories of Prison Scheherazade» creates the additional associations in a reader. The composition of «Moment» is constructed in such a way that two heroes are always brought to the forefront. Symbolic images of nature play a very important role.

The writer's technique of V. Vynnychenko's is characterized not only by fixation of the visual and sound details but by bygone feelings and emotions. It is revealed that the relations between a man and nature in the short story are in harmony with those ones, which the author promoted in his «Concordism». The movie has been inspired by V. Vynnychenko's work «The Moment». «Suziria» Kyiv Theatrical Art Studio acted out the one-man show «Moment of Love» based on the same literary work.

Key words: genre, composition, impressionism, associations, colouristics, concordism, one-man show.

Одержано 24.03.2018 р.

© Вівчарик Н., 2018